

Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti

Yazı ve Fotoğraflar: Prof. Dr. Orhan Gedikli

Başkent Kızıl

Tuva gezimizi anlatmaya başlamadan önce çok fazla bilinmeyen bu bölge hakkında bazı genel bilgileri vermekte yarar vardır.

Tuva Asya kıtasının tam ortasında Sibiry'a'nın en büyük nehri Yenisey havzasında yer almaktadır.

Kuzeyde Rusya, kuzey batıda Hakasya, batıda Gorno-Altay, doğuda Buryat, güneydoğu da Moğolistan ve güneyde Kazakistan ile komşudur.

Başkenti Kızıl, diğer şehirleri Turan, Erzin ve Aktoprak'tır.

Tuva, Türklerin ilk yurtlarından birisidir. Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti'nin kuzey kesimlerinde Tomsk, Abakan, Krasnoyarsk şehirleri çevresinde ve bu bölgenin batısındaki Tobol nehrinin kenarında Tümen, Tobolsk, Tara, Barabinsk şehirleri çevresinde pek çok Türk boyları yaşamaktadır.

Bunların yanında yukarıda saydığımız iki bölgenin arasındaki Baraba bozkırlarında Baraba Türkleri, Krasnoyarsk ve Novosibirsk arasındaki Kemerova'da da Şor Türkleri yaşamaktadır.

Krasnoyarsk şehri ve etrafında önceden daha fazla Tuva Türkü yaşarken, günümüzde nüfusları oldukça azaltılmıştır. Bunlar Rusların baskısı sonucu Tuva Cumhuriyeti'ne göç etmek zorunda kalmışlardır. Krasnoyarsk içindeki Tanzıbey bölgesinin de Tuvaların toprağı olduğu Tuva halkı tarafından hala bilinmektedir.

Tuva Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 170.500 km²'dir. Ülkenin çoğunluğu ormanlar, dağlar ve bozkırlardan oluşur. Başta altın ve demir olmak üzere yer altı zenginliklerine sahiptir.

Dağlık olması nedeniyle hayvancılık ve yem bitkiciliği gelişmiştir. Ayrıca bu ülkede sağlık açısından oldukça yararlı çamur kaplıcaları vardır. Kışları çok sert karasal iklim özelliğindedir. Halk, çobanlık, avcılık, balıkçılık ve ta-

Mantar satan Tuvalı Türkler

rım ile uğraşır. Yaz aylarında yurt denen çadırlarda yaylacılık yapılmaktadır.

Tuva'nın nüfusu 500.000'e yakındır. Bu nüfusun 2/3'ü Tuva Türkü, geri kalan kısmı ise sırası ile Ruslar, Moğollar ve diğerleridir. Sibiry'a'da Türk'ün en çok olduğu bölge Tuva'dır.

Tuva dışında, Tuva'da olandan daha fazla Tuva Türkü vardır. Rusya'da 200.000 civarında olmak üzere, Moğolistan'da 24.000 Tuva Türkü'nün yaşadığı tahmin edilmektedir.

Günümüzde Ötüken'e en yakın Türk gurubu Tuva Türkleri'dir.

Tuva'da Dil

Tuva'nın birinci resmi dili Tuva Türkçesi'dir. Tuva Türkçesi, Türkçe'nin Sibiry'a koluna aittir. Tuvaların ilk ulusal alfabesi Göktürk, Turan, Orhun alfabesi olarak da bilinen eski Türk alfabesidir. 1941'den

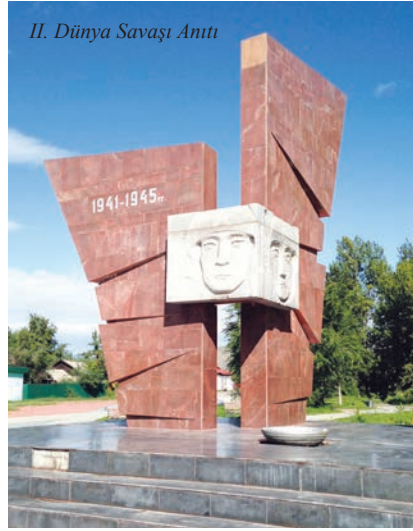

beri ise Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Eğitimin Rus dili ile yapılmasına rağmen Tuva Türkçesi ile konuşanların oranı çok yüksektir. Tuva Parlamentosu'nda genellikle Tuva Türkçesi kullanılmaktadır. Tuva'da pek çok ilköğretim, ortaokul, teknik okul bulunmaktadır. Tek üniversite ise Tuva Devlet Üniversitesi'dir. Tuva Türkçesi ile çok sayıda kitap, birkaç dergi ve gazete basılabilmektedir.

Geçmişte Tuva diline Soyon dili, Uranhay dili de denilmiştir. Tuva halkının en önemli destanı olan "Kesar" Tuva dilinde 1963 yılında yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanı Şolban Karool'un adı Tuva dilindedir. Şolban, çolpan yıldızının adıdır. Kara, siyah demek olup ool sözü de oğuldur.

Tuva'nın Tarihi

Orta Asya'nın en eski yerli halklarından biri olan Tuva Türkleri'nin kökeni M.Ö. VIII. asra kadar dayanmaktadır. Yani bu bölge Türkistan'ın kalbi sayılabilir. Tarihi süreçte Hun, Gök-Türk, Kırgız, Moğol, Mançu-Çin ve Rus hâkimiyetinde yaşayan Tuva Türkleri, 1911 yılında isyan ederek bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. 1914 yılında Rus işgali ve 1917'de komünistlerin iktidara gelmesiyle, 14 Ağustos 1921 yılında Tannu-Tuva Halk Sovyet Cumhuriyeti kurulmuş, 1930 yılında Tuva Halk Cumhuriyeti adını alan Tuva, 1944 yılında tekrar Ruslar tarafından işgal edilerek SSCB'nin bir parçası olmuştur. Ekim

1961'de otonom bölge, Mart 1991'de Özerk Cumhuriyet olmuştur. Tuva Parlamentosunda çoğunluğu Türkler teşkil ederken, sırasıyla Rus ve diğer unsurlarda bulunmaktadır.

Tuvalı öğrencilerle
(1 Eylül Okul Açılma Bayramı)

Dini Durum

Diğer Sibirya toplulukları gibi çift dinlidirler. Tuvalılar daha çok Budist ve Şamanisttirler. Şamanizm, Tuva Türkleri'nin tarihi dinleridir ve halen bunu korumaktadırlar. Komünizm döneminde Budizm ve Şamanizm yasaklanmıştır.

1920'li yıllardaki pek çok Budist tapınağı, daha sonraki yıllarda yıkılmıştır. Şamanizmde din adamı olan Şamanların görevlerini yapmaları engellenmiştir. Ancak tüm yasaklamalara rağmen Budizm ve Şamanizm burada günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Komünizmin çöküşünden sonra Tuva'da da dini serbesti başlaması ile yıkılan Budist tapınakları yeniden yapılmıştır. Bugün Türk dünyasında Budizm'i resmi din olarak tanıyan

Kızıl'daki En büyük budist tapınağı

Öğlen Vakti Ayini

tek Türk topluluğu Tuvalıdır. Tuva Budizm'i Tibet Lamaizmi'ne benzer. Tibet Lamaistleri gibi Tuva Budistleri de Dalaylama'yı tanrının yeryüzüne gönderdiği olağanüstü güçlere sahip birisi olarak görürler. Bu inanç sisteminde küçük yaşta tapınaklara alınan erkek çocuklar yetiştirilir ve birer Lama olurlar. Lama olduktan sonra tapınaklardan ayrılır ve öğrendiklerini halka anlatırlar. Yalnızca erkekler Lama olabilir. Lamaizm Tuva'ya XVII yüzyılda girmiştir.

Aynı şekilde Budizm gibi Şamanizm de komünizm sonrası gelişmesini sürdürmüş Şamanlar bir dernek çatısı altında toplanmışlar ve bir merkezde halkı tedavi işlerine başlamışlardır. Aslında Tuva'da Şamanizm resmi din olmayıp, halk arasında Lamaizm'den daha yaygın olarak yaşayan bir dindir. Şamanizm Tuva'da halk arasında Şamanizm olarak değil de eskiden Kam olan kelime Tuva Türkçesi ile Ham olarak yaşamaktadır. Şamanizm'de, Şamanların doğuştan getirdikleri yetenekleri olduğuna inanılır. Bu yetenekleri üstad

şamanlar geliştirir ve böylece yeni yetenekli Şamanlar yetişirler. Bu yetenek babadan oğula ya da kıza geçer. Hatta yakını şaman olmayan bir kişide de bu yetenekler olabilir.

Şamanların en önemli görevleri hastaları tedavi etmektir. Tedavide ot ve çiçeklerden yaptıkları ilaçlar, balık yağı, hayvanların ödlere gibi maddeler kullanılır. Bunların yanında masaj, ovma ve çekme gibi tedavi yöntemleri kullanılır.

Şamanlar, doğum ve ölüm sonrası törenlerde düngür denilen teflerin eşliğinde günün anlam ve önemi uygun sağlık, mutluluk, huzur ve iyilik dileyen şiirler okurlar. Aslında bunlar şaman dualarıdır.

Tuva Türkleri, eski Türklerin dini olan ve bilim adamlarının Şamanizm olarak kabul ettiği Gök Tanrı veya Tengrijilic inancına mensuptur. Burada aslında eski Türklerin dini hakkında bir karmaşa vardır.

Doğru olan eski Türklerin dini Gök Tanrı dini, yani Tengrijilic inancıdır. Ancak bazı bilim adamları Gök Tanrı inancını Şamanizm olarak isim-

lendirmişler. Bu tabir çok doğru gibi durmuyor. Bu konuda araştırmalar gerekir. Bana göre doğru olan Gök Tanrı inancı diye ifade edilmesidir.

Çünkü Hunların kurucusu Mete Han'da ve Göktürklerin Hakanı Bilge Kağan'da emirleri Gök Tanrıdan aldıklarını ifade etmekte ve kendilerini Gök Tanrının yerdeki temsilcileri olarak görmektedirler. Bu da gösteriyor ki, eski Türklerin dini Gök Tanrı dinidir.

Çok az sayıda Tuva Türkü, Rusya'nın ve başka Hıristiyanlığı seçmişlerdir. Tuva'da Müslüman azdır. Ancak Türkiye ve diğer Müslüman topluluklar nedeniyle bu sayı gittikçe artmaktadır. 15 Ağustos 1921'de Tuva Cumhuriyeti'nin yirmi iki maddelik anayasasındaki 4. madde de "Tuva vatandaşları istedikleri dini seçme özgürlüğüne sahiptir. Din görevlileri kendi işlerini yaparlar" denilmiştir.

Tuva Gezimize Başlıyoruz.

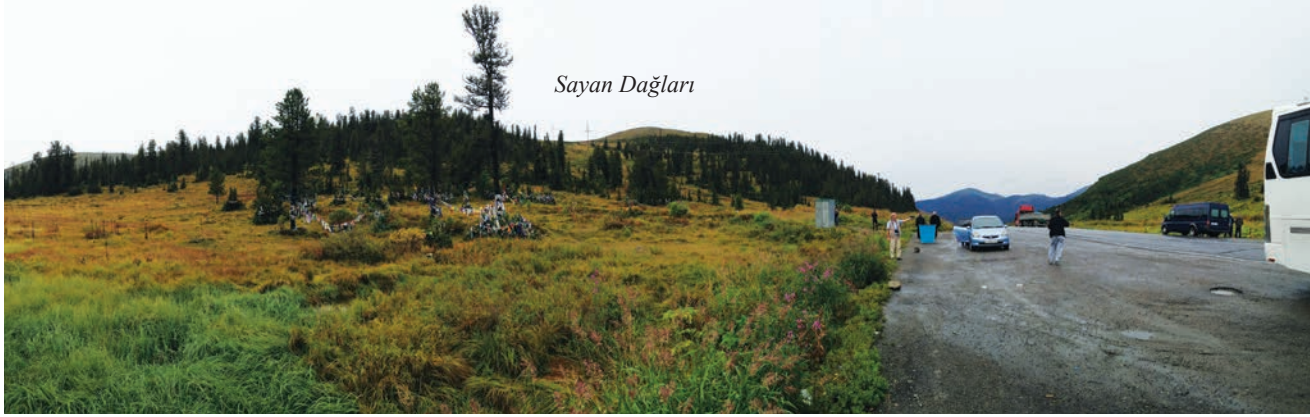
31.08.2013 Cumartesi günü sabah dokuz sularında karayolu ile Hakasya'nın Başkenti Abakan'dan Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti'nin Başkenti Kızıl'a doğru yola çıktık. Yolculuğumuz ortalama altı saat sürecektir.

Bir gün önce akşam başlayan yağmur hala devam ediyor. Yol asfalt ve çift şerit otopan şeklinde. Abakan'dan çıktıktan yarım saat sonra Minusinks şehrine geliyoruz.

Şehir müzesi kapalı olduğu için burada kalmadan boyu yarım metreyi aşmış otların hakim olduğu geniş ovalar, balta girmemiş ormanlar ve dağ köyleri arasında seyrederek yol alıyoruz.

Sayan Dağlarının tepesinde
Tuva Devlet Arması ve Şaman Anıtı bir arada

Sayan Dağları

Bozkırlardan ve dağlardan bize hediye edilen kekik ve çam kokuları arasında yolculuğumuz devam ediyor. Bir mola yerinde duruyoruz. Şiş kebab yapan delikanlı ile biraz sohbet ediyor ve çay içiyoruz. Burada da aynen Doğu Türkistan'da olduğu gibi şiş kebaba Şaşlık diyorlar. Demek ki kültürler, gelenekler ve kökler aynı.

Şaşlık = Şiş Kebab

Altay dağlarının devamı niteliğindeki olan Sayan Dağları aralarından geçerek, dereleri, ırmakları karlı dağları aşarak yol almaya devam ediyoruz. Dağların zirvelerindeki karlık bölgelerde üşümek mümkün değil.

Krater gölleri, ağaç evleri ile ünlü bir kayak merkezinde mola vererek, yol boyu bir doğa harikası olan bu manzaralara doya doya bakarak gidiyoruz.

Hakasya-Tuva sınırına geldiğimizi, otobüsümüzün durdurulmasından anlıyoruz. Pasaport kontrolü sırasında kısa bir bekleme yapıyor ve başka bir Türk Cumhuriyetine geçiyoruz. Artık Özerk Tuva Türk Cumhuriyeti'nin sınırları içindeyiz.

Güney Sibiry'a'nın daha da güneyine doğru gidiyoruz.

Uçsuz bucaksız ovalar ve devamlı çıkıp indiğimiz dağlar arasında yol alırken nihayet çok renkli bir zirveye geliyoruz. Zirve aynen Karadeniz yaylalarındaki gibi. Sisli bir hava var ve oldukça soğuk.

Kalın elbiseleri giyiyor ve otobüsten iniyoruz. Tepenin bir tarafında Şamanizme inananların tapınakları, diğer tarafında, bir Budist tapınağı yer alıyor. Ancak Şaman tapınaklarının daha renkli ve hareketli olduğunu fark ediyoruz. Bu dağlık bölgenin resimlerini aldıktan sonra yolumuza devam ediyoruz.

Şoförümüz Turan şehrine yaklaştığımızı söylüyor. Yine bir dağa tırmanıyoruz. Dağı indikten sonra yıllarca özlemine çektiğimiz Turan'a kavuşacağız.

Bu dağ silsilesi Sayan Dağları'dır ve Moğolistan'a kadar uzanmaktadır. Tepeye yaklaştıkça heyecanımız artıyor. Çünkü tam tepede geniş bir alan ve ortasında büyük bir Şaman tapınağı var.

Yine aracımızdan iniyoruz ve soğuğa aldırılmadan Şaman tapınakları arasında resimler çekiyoruz. Hemen yan tarafımızda Tuvalı Türk kardeşlerimizin dağ mantarı sattıklarını görüyor ve onlara doğru yaklaşıyoruz. Üzerlerinde kalın giysiler var ve soğuğa aldırış etmiyorlar. Birbirleri ile sohbet edip gülüşüyorlar. Selam verip onlarla sohbete başlıyoruz.

Türkiye'den geldiğimizi ve Türk olduğumuzu söylüyoruz. Memnun oluyorlar.

Vakit azlığından ve soğuktan dolayı sohbeti kısa kesip otobüse binerek yola revan oluyoruz.

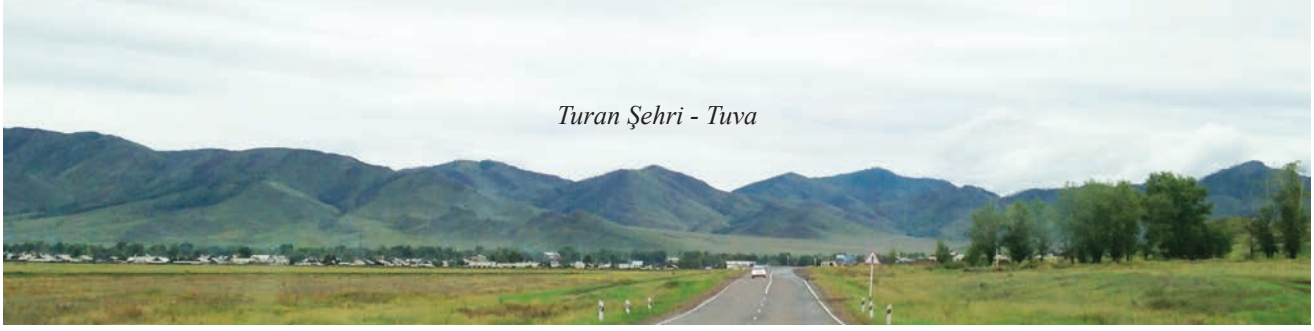
Turan'a Kavuşuyoruz

Dağı iner inmez engin bir ovada yol almaya başlıyoruz. Aynen bizim Konya ovası gibi. Bir süre sonra ovanın bitimine doğru uzakta bir şehir görünmeye başlıyoruz.

Şoförümüz "İşte Turan görünmeye başladı" diyor. Ekibimizde heyecan doruğa çıkıyor. Yıllardır özlediğimiz Turan'a kavuşuyoruz. Gençliğimizde boğazımız yırtılıncaya kadar bağırdığımız "Rehber Kuran, Hedef Turan" her ne kadar bu Turan olmasa da, fark etmez. Sonucunda Tuva Özerk Türk Cumhuriyeti'nde, Türklerin ana yurtlarından birinde ismi Turan olan şehre ayak basıyoruz. Bu Turan şehirleri olduğu sürece dünya Türklüğünün kalbindeki Turan ateşi sönmeyecek ve bir gün mutlaka gerçekleşecektir. Büyük Türk Ulusları Topluluğu ya da Dünya Türk Birliği eninde sonunda oluşacak ve bu birlikteliğin önünde hiçbir güç duramayacaktır.

Bu duygular içinde Turan şehrine giriyoruz. Ara sokaklarda dolaşarak bir yandan şehri tanırken diğer yandan da Turan Müzesini arıyoruz. Şoförümüz bir bakkala sormak için duruyor. O arada yol kenarında şeker yiyen Türk çocukları ile tanışıyor ve onları seviyoruz. Yüzleri kırmızı ve toparlak. Türk oldukları her hallerinden belli. Tek katlı ahşap evler arasında dolaşarak nihayet Müzeyi buluyoruz. Müze küçük ve ahşap bir bina ama, dış görünüşü çok güzel.

Önceden haber verilmediği için, görevli olmadığından içeri giremiyoruz. İki gün sonra aynı yoldan geri döneceğimiz için müzeyi görmeyi erteleyerek yolumuza devam ediyoruz. Ekip çok acıktığı için Turan'dan

Turan Şehri - Tuva

ana yola çıkışta bir fırından tava ekmeği alıyoruz. Gazeteci İsmail Kahraman'ın Türkiye'den getirdiği peynir ve taze ekmelekle açlığımızı bastırıyor ve yola revan oluyoruz.

Devamlı irtifa kaybederek güne-ye doğru iniyoruz. Nihayet uzaktan Başkent Kızıl görünmeye başlıyor. Yol ilerledikçe Kızıl daha da güzel görünüyor.

Şehri en iyi gören bir tepeye doğru çıkıyor ve otobüsten iniyoruz. Etrafı dağlarla çevrili bir ovanın ortasından akan Yenisey Nehri'nin kenarına kurulmuş Kızıl şehri bir tabiat harikası olarak önümüzde duruyor. Şehrin büyük çoğunluğu nehrin bir yakasına yerleşmiş. Kuş bakışı olarak şehri seyre dalıyoruz. Tam o sırada bir düğün konvoyu geliyor.

Gelin, damat ve arkadaşları tepede Kızıl Şehri'ni arkalarına alarak fotoğraf çekiyorlar.

Bizde Tuva Türkü kardeşlerimizle birlikte fotoğraf çekiyoruz.

İçlerinde Türkiye Türkçesini çok iyi konuşan iki kişi ile sohbet ediy-

Başkent Kızıl

ruz. Onları görmeye geldiğimizi duyunca çok memnun oluyorlar.

Onlardan Kızıl'ın gezilecek yerleri hakkında bilgiler alıyoruz ve Türkiye Türkçesini nereden öğrendiklerini soruyoruz. Türkiye'de öğrendiklerini söylüyorlar.

Kızıl'da ALTMİŞ BATIR Müzesindeyiz.

Müze bizim için açık tutulmuş. Müzenin önünde Kızıl'da bizi gezdirecek İngilizce öğretmeni olan rehberimizle tanışıyoruz.

Turan Müzesi

Hakasya'daki ve rehberimizde İngilizce öğretmeni idi. Çünkü turizm bu iki Özerk Türk Cumhuriyeti'nde pek gelişmemiş. Turizm şirketi burada gerçek turist rehberi bulamadığı için İngilizce öğretmenlerinden yararlanmış.

Rehberimiz bizim gurup olarak orada olmamıza şaşırıldığını ve şimdiye kadar böyle bir gurup ile ilk kez karşılaştığını söyledi.

Tuva'ya yılda ortalama 200 civarında turist geldiğini, bunların gurup değil, bireysel gelişler olduğunu ve bunlardan çoğunlukla Uzakdoğu ve Amerikalı turistler olduğunu söyledi. "Türkiye'den belki de ilk gelen gurup sizsiniz" dedi. Biz de ona gurubumuzun bir öncü gurup olduğunu ve tüm Türk Yurtlarını dolaştığını söyledik. Çok heyecanlandı ve ülkesine gelmemizden ve ayrıca Türk oluşumuzdan da çok mutlu olduğunu ilave etti.

Kızıl, Tuva'nın en önemli şehridir ve genel nüfusun 1/3'ü burada yaşamaktadır. 1914 yılında kurulmuştur. Asya'nın tam orta noktası olarak algılanır. 1944 yılında adı Kızıl olarak değiştirilmiştir. Tuva'nın kültürel başkenti de Kızıl'dır. Şehrin en önemli yeri Altmış Batır Müzesidir.

Müze, Tuva için savaşmış ve şehit olmuş bahadırların adına yapılmış. Müzede eski Türklere ait pek çok Taş Yazıt sergilenmektedir. Bunlar Bengü Taşı Yazıtlarıdır.

Bengü Taş Yazıtları beş on satırlı ve sade bir dille yazılmış 5. yüzyıl yazıtlarıdır. *Bengü Taşı Sonsuz Taş* anlamına gelmektedir.

Kızıl Müzesi'nin en önemli bölümü M.Ö. 9. yüzyılda yapılan Arjin 1 ve M.Ö. 7. yüzyılda yapılan Arjin 2 Kurganlarında bulunan eşyaların bulunduğu bölümdür.

Biz de öncelikle bu bölümü geziyoruz. Müze görevlisi hanımefendi,

Tuva Coğrafyasının aynen Hakasya Coğrafyası gibi arkeolojik açıdan çok zengin olduğunu söylüyor. Özellikle “*Anjin 2 Kurganının bulunması dünyanın seyrini değiştiren bir kazı olmuştur*” diyor.

Bu kurganı, Tuva Türkleri'nin 54 yaşında ölen kralı kendisi için yaptırmış ve 35 yaşında ölen kraliçe de bu mezara gömülmüş. Kral ve kraliçenin yakınları ve atları da aynı yere gömülmüş.

Kral ve Kraliçe altın işlemeli elbiseleri, taçları, gerdanlıkları, halhalleri, bileklikleri, takıları, ok çantaları, küpeleri, kemerleri ve üzerlerinde ne varsa hepsi işlemeli altından yapılmış. Arjin 2 Kurganı'ndaki kralın mezarından 20 kilo, kraliçenin mezarından ise 5 kilo toplam 25 kilo altın çıkarılmış.

Burada önemli olan ve dünyanın seyrini değiştiren, Arjin 2 kurganında bulunan altının miktarı değil. Önemli olan M.Ö. 7. yüzyılda yapılan bu anıt mezarda bulunan altınların bu kadar estetik ve güzel ince bir şekilde işlenmesidir.

Yani M.Ö. 7. yüzyılda Türklerin altın işlemeciliğinde vardıkları yüksek ve ileri seviyenin görülmesidir.

O dönemde altını bu kadar maharetle işleyen başka bir millet yoktur. Türkler o dönemde, sadece altın değil diğer maden işlemeciliğinde de diğer milletlerden oldukça ileridedir.

Ey bunları görmeyen ve hala Türklerle “*göçebe, medeniyeti olmayan millet*” diyen sözde tarihçiler ya

Altmış Batır (Bahadır) Müzesi

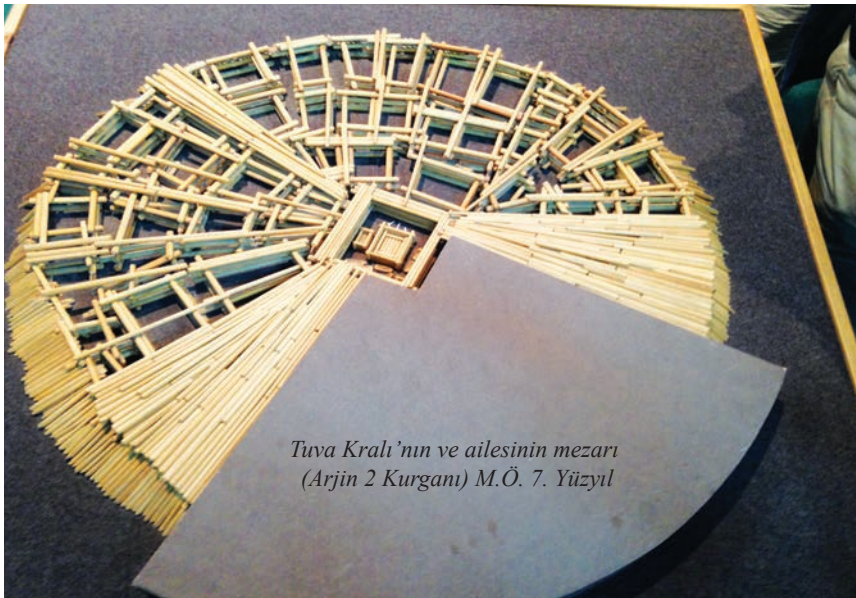
da bilim adamları. Allah sizi ıslah etsin. “*Bu altınları o dönemde Tuva Türkleri nereden almışlar*” diye bir soru akla gelebilir. Bu altınlar Yenisey nehrinden elenerek elde edilmiştir. Çünkü Tuva'da çok nehir var. Bu altınlar, nehirlerin dağlardan getirdiği çakıllar arasından bulunmuştur.

Aynen Doğu Türkistan'da Yeşim Irmağından Yeşim Taşı gibi değerli taşların çakıllar arasından elenerek bulunması gibi. Müzede bu kurganlarda bulunan işlemeli altınlar hariç her şeyi gördük, onlar özel bir bölümde saklanıyor ve güvenlik nedeniyle gösterilmeyormuş.

Kızıl Müzesi'nin ilgimi çeken diğer bölümü ise, Tuva Türkleri'nin geçmişlerini gösteren resimler, heykeller, çalgılar, davullar ve davul derileri üzerindeki figürler, tören kıyafetleri, giysili mumya kadın ve erkeklerin olduğu bölüm oldu.

Bu bölümü gören tüm arkadaşlarımızın ilk aklına gelen soru acaba Amerikan yerlileri yani Kızılderililer bu bölgeden giden Türkler midir?

Nedenine gelince Kızılderililerin giysileri, tipleri ve çaldıkları davulların üzerindeki figürleri, oyunları, dua törenleri ve giysileri, hülasa hemen her şeyleri buradaki Türklerin kültürel öğeleri ile aynı gibi duruyor. Bunu buraları ziyaret eden Erdoğan

Tuva Kralı'nın ve ailesinin mezarı
(Arjin 2 Kurganı) M.Ö. 7. Yüzyıl

Tuva Türkleri'nin atalarını gösteren fotoğraf (Almış Batır Müzesi)

Otelimiz (ODUGEN) Ötüken

Ashlyüce'den tutunda hemen her Türk gezgin söylüyor.

Kızıldeğerlilerin Türk kökenli olmaları bana göre de yüksek bir ihtimaldir.

Müzeden sonra, bir köşesinde Lenin heykeli bulunan ve Moskova'nın Kızıl Meydanının bir benzeri olan Kızıl'ın en büyük meydanına geldik.

Meydanın tam ortasında bir Budist Tapınağı var. Buraya gelenler bir dilek tutarak tapınağın ortasındaki silindiri bir kural dahilinde çeviriyor.

Dileğinin kabul olması için silindiri sağdan sola doğru çevirmek gerekiyor. Meydanın en önemli binası Cumhurbaşkanlığı Sarayıdır. Diğer bir köşede Lenin heykeli var. Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın karşısında ise kültür merkezi bulunuyor.

Diğer bakanlıklar, dağınık bir şekilde yerleşmişler. Tuva'nın önemli bayram ve kurtuluş günleri bu meydana kutlanıyor. Bir gün sonra 1 Eylül Bayramı burada kutlanacak ve bizde katılacağız. Tuva Cumhurbaşkanının damadı Türkiye Türk'ü. **Tuva Cumhurbaşkanı** Türkiye ile ilgili bir konuşmasında *"Biz Türkiye ile kardeşiz. Aynı toprağın insanlarıyız. Kökümüz bir ve hepimiz Türk'üz, kardeşiz. Birbirimizle daha fazla ilişkiye girmeliyiz."*

Türkiye'yi yönetenlerden bir Türk Vatandaşı olarak beklentimiz, Tuva Cumhurbaşkanının sahip olduğu bu bilince sahip olmaları ve gereğini yapmalarıdır. Yüce Allah bir gün bu necip millete o günleri de gösterir inşallah.

Meydandan sonra otelimize geçtik. Otelimizin adı (ODUGEN) yani Ötüken idi. Otelin arka odaları Yenisey Nehri'ne, ön odaları ise şehre bakıyor. Bizi daha çok ilgilendiren otelin ismi oluyor. Ötüken Ovası Tuva'nın doğu komşusu olan Moğolistan'ın Karakorum şehrinde bulunuyor. Karakorum Hun, Göktürk ve Uygur Türk İmparatorluklarına Başkentlik yapmış kadim bir şehir. Bugün Orhun Yazıtlarının bulunduğu TİKA ORHUN MÜZESİ de Ötüken Ovasında bulunmaktadır.

"Ötüken Ovası Bozkurtlar Yuvası" diye gençliğimizde bağırır dururduk. Dünyadaki her Türk Ötüken Ovasını bilir ve orayı görmek ister. Türk tarihinin önemli kilometre taşlarından biridir Ötüken. İşte Tuvalı otel sahibi kardeşimizdeki bu yüksek şuur bize Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrindeki Turan lokantası sahibindeki Türklük bilincini hatırlattı.

Dünya Türklüğünde bu bilinç devam ettikçe Türk Milleti'nin sırtı yere gelmeyecektir inşallah. Bu heyecan ve mutluluk içinde akşam yemeğine geçiyoruz. Otelde İkrâm edilen erişte çorbası, et yahni, salata, tatlı ve meyveden oluşan yemek damak tadımıza uygundu.

Ertesi sabah güne erken başladık. Yenisey kenarında sabah yürüyüşü bize harika bir zindelik verdi.

1 Eylül, tüm Rusya'da okulların açıldığı günü olarak şenliklerle kutlanıyormuş. Şenlik alanı büyük meydana erkenden giderek halk gelmeden yerlerimizi aldık ve beklemeye baş-

ladık. Tören başladı, protokol konuşmaları tamamlandı.

Sıra folklor ekibi ve Köme sanatçılarına geldi. Şansımızdan hem Moskova Kızıl Meydan'daki gösteriler hem de Kızıl'daki şenlikte farklı kültürleri görme ve tanıma fırsatımız oldu. Yöresel kıyafetlerle çocuklar, gençler ve annelerin el emeği göz nuru el yapımı eşyaları, yemekleri, sebze ve meyve yarışları hepsi bize yabancı geliyor.

Çocuklar için atlı araba, bizim çocukluk yıllarımızdaki gibi elle döndürülerek çalışıyor. Bu alanda henüz teknoloji buralara gelememiş.

Kızıl Şehir Meydanı'ndaki 1 Eylül Şenlikleri'nden bazı notları aktarmak isterim.

Şenlik, Tuva Türkleri'nin kültürünü yansıtan bir şölendi. Güzel Tuva Folklorünü görme fırsatı yakaladık. Kızıl Devlet Üniversitesi Rektörü ile tanıştık. Bizi çok hoş karşıladı.

Öğleden sonra Üniversitesi'ye davet etti, ancak, vakitsizlikten gide-medik. İkili ilişkileri çok üst düzeye çıkarmamız gerektiğinden bahsetti. O da aynen Cumhurbaşkanları gibi kardeş ve aynı millet olduğumuzu vurguladı. Her halinden Türklük bilincinin yüksek olduğu görünüyordu. Törende ara müzik olarak bizde bir zamanlar televizyonlarda oynayan Dallas dizisinin müziği çalıyor.

Bunun onlar için bir anlamı olup olmadığını sordum. *"Hiçbir önemi yok tesadüfen seçilmiş bir müzik"* dediler. Törenlerden sonra Tuvalıların meyve ve sebzelerden hazırladıkları

değişik figürlerin sergilendiği ve sonunda yarışma yapılacak olan sergi alanına geçtik. Yapılan el emeği göz nuru eserleri tek tek görüntüledik. Çok güzel Türkiye Türkçesi konuşan bir genç kızımızla tanıştık. Nerede okuduğunu sorduk. Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi'ni bitirdiğini söyledi. Bu da bize dış ülkelerde devletimizin ya da STK'ların kurduğu okullarımızın ne kadar önemli bir hizmet verdiğini bir kez daha gösterdi.

Şenlikte beni en çok etkileyen Köme Sanatı (Gırtlaktan şarkı söyleme) oldu. İlk kez bu sanatı yerinde, yani çıktığı topraklarda dinleme şansı yakaladım. Dünyada en meşhur Köme Sanatçısı Tuva Türkü Kongarol Ongan'dır. Ongan Mayıs 2013'te genç yaşta öldü. ABD'de en fazla tanınan Türk gurubu Tuva Türkleridir. Buna Köme Müziği ve mimarı Kongarol Ongan vesile olmuştur.

Amerikalı gözleri görmeyen sanatçı Pole Pena, Ongan'dan etkileniyor ve Köme sanatını öğreniyor. Ongan ile beraber Amerika'nın pek çok yerinde Köme konserleri veriyor ve ABD'ye hem Köme sanatını ve hem de Tuva Türklerini sevdiren. Bu gün ABD'de "Tuvalıları Sevenler Derneği" vardır. Bu müziği dinlemek bizim için çok hoş oldu. Bu durum ayrıca bize bir müzik şeklinin bile ülkelerin tanınmasında ve sevilmesinde ne kadar önemli olduğunu gösterdi.

1 Eylül Festivili Tuvalı Kızlar Milli kıyafetleriyle

Festivalde yarışma katılan sebzelere verilen isimler

Şenlikten sonra Köme Sanatı ile ilgili yeni açılan bir müzeyi görmeye gittik. Orada Köme sanatının geçmişi, bu sanata hizmet eden sanatçılar ve Tuva'nın müzik tarihi ile ilgili bilgiler aldık. Müze çıkışı Tuvalı orta öğretim öğrencileri ile bir süre sohbet ettik ve hatıra fotoğrafı çektirdik. Çok neşeli Türk gençleri ile kısa zamanda kaynaştık. Kan çekiyor denilen olay işte bu olsa gerek. Çünkü hepimiz Türk idik.

Daha sonra Kızıl Milli Parkını görmeye gittik. İkinci Dünya Savaşında ölen Tuva Türkleri'nin anısına yapılmış devasa bir park. Ölen 1000 kadar Türkün ismi yazılı pirinç levhalar parkın girişine yerleştirilmiş ve sizi unutmamak demek isteniyor. Bu durum Sovyetlerden ayrılan ve ayrılmayan tüm Türk Cumhuriyetleri ve diğer Cumhuriyetlerde de var. Bu geçmişi unutmamak demektir.

Meşhur İslam Âlimi ve Sosyoloğu **İbni Haldun** 'Geçmiş geleceğe suyun suya benzerliği kadar benzerdir' diyor. Yani geçmişini unutan milletlerin geleceği olmaz demek istiyor. Geçmiş silmeye çalışanlar asla abata olmazlar. Geçmiş iyisiyle kötüsüyle bizindir. Onu silmek yerine, ondan ders çıkarmalıyız. Ülkemizdeki yönetimler inşallah bunu geç olmadan anlarlar.

Milli Parkın yanında olan Kızıl'ın en baş Budist Tapınağını ziyaret ettik. Saat 11.30'a geliyordu. Gün ortası ayini saat oniki yapıldığı için bekledik ve yarım saat kadar ona katıldık. Budist rahip Türk, konuştuklarını azda olsa anlıyoruz. Çünkü konuşmasında kullandığı kelimelerin %20 ye yakını bizim kullandığımız kelimeler ile aynı. Anlamadığımız

kısımları da tercüman bize çeviriyor. Baş Rahip yaptığı sohbette "her şeyin insanın kalbinde ve beyininde olduğunu, insanların bazı uzuvları olmasa da hayatta mutlu olabileceklerini, dünyada maddesel varlıklara çok yer verildiğini ancak asıl mutluluğun maneviyatta olduğunu, insanların birbirlerini tanımasa da, konuşmasa da anlayabileceklerini ve beyinlerinden birbirlerine SMS atabileceklerini" söyledi. Genel bilgiler içeren, iyilik, insanlara yararlı olma hususunda yaklaşık yarım saatlik bir vaazdan sonra diğer rahip tüsüler eşliğinde ilahi okumaya başladı. Daha sonra cemaat mumlar yakarak ibadetine devam etti.

Türk denince akla İslam gelir. Sebebi malum. Yüzyıllardır İslam'ın bayraktarlığı Türk Milletine nasip olmuş. İlahi Kelimetullah ile Nizamı Alemin mihmandarlığında en önde bizim dedelerimiz olmuş. Gerek Hak gerekse Tuva Türkleri bu yaygın inancın aksine Şaman ve Budist kalmışlar.

Az sayıda Hıristiyan ve Müslüman var. Kızıl'daki Müslüman Türk kardeşlerimizin ibadete açtığı küçük bir mescit olduğunu öğrendik ve onu aramaya başladık. Hem görmek ve hem de içinde öğle namazı kılmak istedik.

Oradaki cemaatten birkaç kişi ile konuştuk. Mescit terör yuvası yaftası ile geçtiğimiz günlerde kapatılmış. Oradaki soydaşlarımız "Aman sesimizi duyurun ne olur. Çok zor durumdayız" dediler.

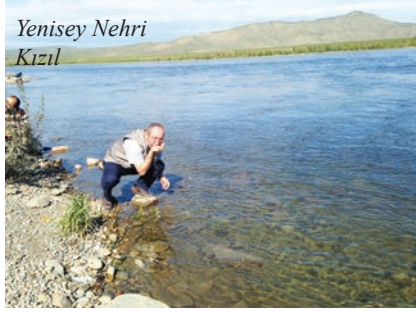
Terör zorbalık demektir. Aslında terör ve İslam birbirine en uzak kelimelerdir. İslam inancında asla zorlama yoktur. Sadece tebliğ vardır. İslam dini barış dinidir. Bunun Ülkemiz yetkilileri ve STK'lar tarafından Tuvalı yetkililere anlatılarak bu sorunun çözülmesi ve Başkent Kızıl'a Diyanet tarafından bir Cami ve Türkiye Kültür Evi yapılması en akılcı yoldur. Söylemesi bizden yapması bu görevi yürütenlerden diyor, içimiz buruk olarak oradan ayrılıyoruz.

Kızıl şehri enlem olarak Asya kıtasının tam ortası olması nedeniyle Yenisey nehri kenarına güzel bir park yapılmış ve bir anıt dikilmiş. Bu

anıtı kadar gidip ekibimizle birlikte Asya'nın tam orta noktasında hatıra resimler çektiyoruz. Anıt ve Park Yenisey Nehri kenarında olması nedeniyle arkadaşlarla birlikte nehir kenarında da bir gezinti yapıyoruz. Yenisey Nehri dünyanın üçüncü büyük nehridir. Moğolistan dağlarından doğan nehir Kızıl şehrinin girişinde Küçük Yenisey nehrini alarak daha da büyüyor ve kuzeye doğru yoğun bir debi ile akıyor.

Yenisey Kuzey Buz Denizine dökülene kadar yirmi iki bin ırmağı kendisine katarak ve katlanarak büyür, uzunluğu 3800 kilometre olup, Sibirya'nın can damarıdır.

"Ana Su", "Kutlu Su" da denilen Yenisey Nehri'nin kenarına kadar iniyor ve yüzümü yıkıyorum. Eylül ayının başı olmasına rağmen nehrin suyunun çok soğuk olduğunu elimizi sokarak test ediyoruz. Suda uzun süre elinizi tutmanız mümkün değil.

Yenisey Nehri
Kızıl

Şamanizm Tuva'da en fazla müridi olan din. Tuva'daki halkın inancına göre burada insanlar sabah Budist doğar, ancak öğleden sonra Şamanist olurlar. Yani çift dinlidirler. Devletin resmi dini Budizm'dir, ancak halk genelde Şamanizm'e inanır. İşte şimdi Kızıl'daki en büyük Şaman Kliniği gidiyoruz. Adının Şaman Klinik olması, insanların geleneksel tıp ile tedavi edilmelerinden kaynaklanıyor. Şaman din adamları ya da kadınları (Kamlar) bir yandan din adamlığı yaparken, diğer taraftan halk doktorluğu yapıyor ve hastaları tedavi ediyorlar. Bu durum aslında semavi ya da semavi olmayan dinlerin hemen hepsinde vardır.

Şaman Kliniğinin Baş Şamanı yani Kam'ı bizi karşılıyor. Çünkü daha önceden geleceğimizi biliyor. Baş

Şamanın bir hanım olduğunu görüyoruz. Baş Şaman önce cübbesini giyiyor ve masasına oturuyor. Bize Şamanizm ile ilgili bilgiler veriyor, bir takım resimler gösteriyor. Resimlerden birinin Şamanların başı yani; Baş Şaman Kenan Lopson'un resmi olduğunu söylüyor. Kliniğinin Baş Kamı bize Şamanizm inancında, yer-yüzünün üç katmana ayrıldığını, bu katmanlardan en üst katmanda yani gökte Gök Tanrının bulunduğunu ve Şamanizm inancında, insanların Gök Tanrı'ya inandıklarını söylüyor. Orta katmanda yani yerde ise İnsanların bulunduğunu, ancak birde alt katmanda yani yeraltında da ölümden sonraki hayatın olacağını ifade ederek, özellikle yer altındaki hayatın da önemli olduğunu vurguluyor.

Baş Şaman inanışlarına göre tabiatın ve tabiattaki her şeyin, dağların, taşların, ağaçların ve kısaca her şeyin bir ruhu olduğuna ve kutsallığına inandıklarını söylüyor. Gök Tanrıdan sürekli dilekte bulduklarını, havalar çok kurak gittiğinde yağmur duasına çıktıklarını, çok yağmur yağdığında da kesmesi için yine Gök Tanrıya yalvardıklarını, her şeyin Gök Tanrının elinde olduğunu bize naklediyor. Vaaz bittikten sonra kliniğinin tedavi ile ilgili diğer odasına geçiyoruz. Orada da daha genç Şaman kadınının bir şey ördüğünü gördük. Bu nedir diye sorduğu-

muzda Baş Kam Kızıl'da bir emniyet görevlisinin kaza geçirdiğini ve ağır durumda olduğunu, onun çabuk iyileşmesi için bu örgünün hazırlandığını ve ona takılacağını söyledi. Bir anlama bizdeki muska benzeri bir şey yapıyordu. Kötü ruhların bu ip-lerle yapılan düğümlerle bağlandığı bilgisini aldık. Ayrıca klinikte gözleri görmeyen bir kişi vardı. Onun içinde bir şeyler yapılacağını söyledi ancak, neler olduğunu açıklamadı. Bu arada ben kliniği gezdim ve iç odada duvarı süsleyen resimleri çektim. Resimler arasında en çok ilgimi çeken bir Bozkurt başı, Kamların törenler için üzerlerine giydiği cübbeleri ve törenlerde çaldıkları davulları oldu.

Bu Şaman Klinikte ve müzelerde gördüklerimin etkisi ile Baş Şaman hanıma bir soru sordum. ABD'deki Kızılderililer ile bir yakınlıkları olup olmadığını, çünkü giysilerinden tutun da hemen her şeylerinde çok benzerlikler olduğunu söyledim.

Hatta davullarının ve çalış stillerinin de hemen aynı olduğunu belirttim. Baş Şaman hanımefendi, ABD'deki yerli Kızılderililerin kendi kardeşleri olduğunu, onlarında Sibirya'dan giden Türkler olduğunu büyük bir heyecanla ifade etti. Hulusa benzerliği kabul etmedi ve biz kardeşiz dedi.

Daha sonra Şaman Klinikte açık alanda oturduk. Bizim için bir dini tören yani Şaman Ayini düzenlendi. Ortada bir ateş yakıldı ve Baş Şaman Kadın özel cübbesini giydi, eline geleneksel davulunu aldı ve bir yandan davulu çalarken diğer yandan da dua etmeye başladı.

Bu Gök Tanrıya yakarış on dakika kadar sürdü. Akabinde elindeki topuz ve davul ile dolanarak hepimiz için ayrı ayrı dua etti, ekibimiz en yaşlı üyesi Dr. Zühtü Bey kadar uzun ömürlü ve sağlıklı yaşam sürmemiz için Gök Tanrıya dilekte bulundu.

Türkiye için de bir şeyler söylemesini istedik. O da hem Türkiye ve hem de dünyadaki tüm insanların mutlu, huzurlu ve sağlıklı ömürler geçirmesini diledi. Türkiye'yi ve Türk Halkını çok sevdiklerini ilave etti. Şaman ana ekibimizi de tedavi etti. Kötü ruhları etrafımızdan uzak-

Kunduz Pınarı Açık Hava Müzesi
Bengü Taşı yazıtları / Yenisey Nehri kıyısı
Kızıl

laştırdı. İyi temennilerle bizi ülkeye uğurladı. Hatta ülkemizin üzerinde dolaşan karabulutları bile def ettiği bilgisini verdi.

Kızıl şehir turumuza Yenisey boylarında devam ederek Taş Yazıtların olduğu Kunduz Pınarı Açık Hava Müzesine geldik. Burası aslında Yenisey Nehri kenarında geniş bir eski mezarlık bölgesi. Kızıl şehrinin uzakta görüyor. Kunduz Pınarı denmesinin nedeni hemen Yenisey Nehri'nin kenarında ve bol su pınarları olmasından kaynaklanıyor.

Buradaki Bengü Taşlarının orijinallerinin müzeye alındığını, mevcutların ise imitasyon olduğu bilgisini alıyoruz. Kazakistan, Kırgızistan ve Moğolistan da gördüğümüz açık hava müzelerine benziyor. Açık Hava Müzesinde hem Budist Tapınağı ve hem de Şaman Tapınakları mevcut. Müzenin üst kısmında ise kısa bir tren yolu var.

Bunun anlamı buraya tren yolunun yakında yapılacağını ifade etmesi oluyor. Bir süre buradaki Bengü Taşlarını inceleyip alt kısımdaki şifalı diye ifade edilen suların içtikten sonra tekrar Kızıl şehrine dönüyoruz.

Dönüş yolu üzerinde daha önce Türk Okulu olarak hizmet veren ve yaklaşık beş yıl önce kapatılan bir okula uğruyoruz. O okuldan mezun olan ve güzel Türkiye Türkçesi konuşan öğrenciler ile tanışıyoruz.

Bu akşam Kızıl'da son gecemiz. Arkadaşlar güneş batımının, burada yani Yenisey Nehri kenarında çok güzel olduğunu söylüyorlar. Bizde bir gurup arkadaş Yenisey kenarında güneşin batışını izleyip fotoğraflamak

için akşam yemeğinden sonra nehir kenarına gidiyoruz.

Yenisey sahili boyunca yürüyüşlerimiz sırasında karşılaştığımız Amerikalı arkeolog, uzun süredir burada yaşadığını, eşinin de Tuvalı olduğunu, Tuva'yı çok sevdiğini ve burada kalacağını söyledi.

Kızıl'da Yenisey Nehri kenarında güneşin batışını izleyip ve fotoğraflar çektikten sonra otelimize dönüyoruz.

Sabahın ilk ışıkları ile Kızıl'dan Abakan'a doğru karayolu ile yolculuğumuz başladı.

Erken kalkan yol alır misali - me-

sai başlamadan yol üzerindeki Turan şehir müzesine geldik. Müze açık idi ve biz bekleniyorduk. Turan Müzesi, mütevazı ama gezilmeye değer bir yer.

Müzenin içinde sergilenen eserler Kızıl müzesindekilerle benzerlikler arz ediyordu. Çok eski dönemlerden kalma bir halı dokuma makinesi arkadaşlarımızın çok ilgisini çekti. Müze şeref defterine duygularımızı yazdık. Müze müdürü ile resim çektirdik.

Ayrıca Müze müdürü de hissettirmeden resimlerimizi çekti. Turanlı kardeşlerimize Allaha ısmarladık diyerek yolumuza devam ettik. Yolumuz üzerinde Minusinsk Müzesine uğradık ve oradan hızla Abakan Müzesine geçtik.

Orayı da gördükten sonra kalan zamanımızı alışveriş için ayırdık. Abakan'ın tek AVM sinden tren yolculuğumuzda gerekli olacak yiyeceklerimizi aldık ve tren garında bizi Krasnoyarsk'a götürecek treni beklemeye başladık.

Böylece Hakasya ve Tuva Özerk Türk Cumhuriyetlerini kapsayan bu güzel gezimiz de tamamlanmış oldu.

Baş Şaman Klinik / Kızıl
Şaman Ayini